

Ölüm, Sonluluk ve Ölümlü Varlığın Fenomenolojisi

Emre MERT¹

¹ PhD Candidate, Galatasaray University, Department of Philosophy (ORCID ID: 0000-0002-2302-1758)

Özet

Bu yazıda, Françoise Dastur'un *Ölüm: Sonluluk Üzerine Bir Deneme* kitabı inceleniyor. Öncelikle kitabın temel sorunu metafiziğin ölümün üstesinden gelme tutumuna karşı ölümü ve sonluluğu üstlenmeye yönelik bir fenomenoloji (ölümlü varlığın fenomenolojisi) geliştirmek olarak belirleniyor. Ardından kitapta örtük kaldığı düşünüldüğünden hiçlik ile ölüm arasındaki ilişki üzerine bir sorgulamaya giriliyor ve bu iki kavramın kitapta özdeş olarak ele alınıp alınmadığı soruşturuluyor. Son olarak ise Türkçe çeviride problemlili görülen noktalar ele alınıyor.

Anahtar Kelimeler: ölüm, sonluluk, fenomenoloji, metafizik, Heidegger

Death, Finitude, and the Phenomenology of Mortal Being

Abstract

This paper reviews Françoise Dastur's book *Death: An Essay on Finitude*. First of all, the main problem of the book is determined as developing a phenomenology of mortal being that suggests assuming death and finitude against the metaphysics' attitude of overcoming death. Then, since it is thought to be implicit in the book, it attempts to question the relationship between nothingness and death, and inquires whether these two concepts are considered as identical in the essay. Finally, the problematic points in Turkish translation are discussed.

Keywords: death, finitude, phenomenology, metaphysics, Heidegger

Corresponding Author / Sorumlu Yazar	Emre MERT PhD Candidate, Galatasaray University, Department of Philosophy
E-mail / E-posta	emremert_k@yahoo.com
Manuscript Received / Gönderim Tarihi	15.03.2023
Revised Manuscript Accepted / Kabul Tarihi	18.04.2023
To Cite This Article / Kaynak Göster	Mert, E. (2023). Ölüm, Sonluluk ve Ölümlü Varlığın Fenomenolojisi, <i>ViraVerita E-Journal: Interdisciplinary Encounters</i> , Vol. 17, 221-229.

Ölüm, Sonluluk ve Ölümlü Varlığın Fenomenolojisi

Nermi Uygur, “Bir Felsefe Sorusu Nedir?” adlı denemesinde felsefe sorularının dile gelişi bakımından *tekdüzenli* bir kılığa büründüğünü belirtir (1995, s.28). Ona göre felsefe soruları belli bir kavramın *ne-olduğunu* sorarlar. Öyle ki ilk bakışta bir kavramın ne-olduğunu sorduğu seçilmese de bütün felsefe soruları bu biçime (*x kavramı nedir* biçimine) geri götürülebilir. Françoise Dastur’un 2021’de Türkçede yayımlanan *Ölüm* adlı kitabının da paradoksal biçimde “Ölüm nedir?” ya da “Ölümün anlamı nedir?” sorularını öncelikle gündeme getirdiğini söyleyebiliriz. Mustafa Yalçınkaya tarafından Türkçeye çevrilen kitap, “Sonluluk Hakkında Bir Deneme” alt başlığını taşıyor. Kavramsal sınırlamaya gelemeyen, asla bir öznenin deneyimi olamayacak, mutlak yokluk ve anlamsızlık olan ölüme dair felsefi soruşturmanın paradoksal bir yanı vardır. Ölümün kendisi kavramsal olarak sınırlanamasa da metafizik, insan varlığının ölümlü ilişkisini anlamlandırmaya çabalamış ve temelde yaşamın sonluluğunun üstesinden gelmeye davet etme eğiliminde olmuştur (Dastur, 2021, s.7). Böylece ölüm, sakınılacak bir şey olarak görülmüştür. Peki ölümlü sakınma dışında bir ilişki kurulamaz mı? Dastur da metafiziğin ölüm sorusuna verdiği yanıtları eleştirerek ölümlülüğü üstlenmeye dayanan bir ölümlü varlık fenomenolojisi geliştiriyor. Bu yazıda, öncelikle kitabın temel argümanlarını ortaya koyacağım. Ardından denemede örtük kaldığını düşündüğüm ölüm ile hiçlik arasındaki ilişkiye dair metni sorgulamaya çalışacağım. Son olarak da Türkçe çeviride problemleri gördüğüm noktaları ele alacağım.

Denemede öncelikle kültürün kökenini yas uygulamalarında görebileceğimiz üzerinde duruluyor. Ölen kişinin yokluğu, cenaze törenleri gibi yas uygulamalarıyla kabullenilir ve insan toplumlarına ölmüşlerin (ataların) ruhu eşlik eder. Diğer taraftan da her kültürde zamanın geri döndürülemez akışına karşı belirli bir egemenlik vadedilmiş ve yokluğun acısını hafifletmek için bir yığın teknik geliştirilmiştir (A.g.e., s.13). Bunlardan biri yeryüzündeki varoluşu ahiretin mutlaklığına ve bedenlerin dirilişine yönelmiş doğrusal bir süreç olarak anlayan *eskatoloji* düşüncesidir (A.g.e., s.14). Bu düşüncede ölüm ebedi bir yaşama geçiş olarak anlamlandırılır. Hristiyanlıkta ise insanın ölümlü haline Mesih’in kişiliğinde karşı çıkılır; çünkü Mesih, dirilişle insanın ölümlülüğünü kendi kişiliğinde kapsayarak aşar. Ölüme karşı çıkmak yerine onunla yüzleşmek için nereye bakılabilir diye soran Dastur, Yunan tragedyalarına yönelerek Antigone’yi ele alır. Bu tragedyada ölümü anlamlandırma, ölüyü gömerek onu doğanın pençesinden çekip almaya ve onu bir ruh haline getirerek tümelliğe (universalité) yükseltmeye dayanır. Bu

anlamlandırma gerçekleşmediğinde yani bir ölü gömülmez ve yası tutulmaz ise onun yaşayanlara musallat olmasından korkulur. Dastur'a göre, insanın ölümlülüğüne dair ilk temsillerden birini gördüğümüz Yunan tragedyasının, ölüme karşı çıkmak yerine kişinin ölümlülüğüyle yüzleşmesini sunduğunu söylemek şüphelidir. Çünkü Antigone'de olduğu gibi Yunan tragedyası, ölenin bir *daimon*¹ haline getirilerek tümelliğe yükseltilmesinin örneklerini sunar (A.g.e., s.19-21).

Metafiziğin ölümle ilişki sorunundaki eğilimi ise insanın ölümlülüğünü bir mutlağın ölümsüzlüğüyle ilişkiye yerleştirmesidir. Denemede metafiziğin bu temel eğilimi Platon, Hegel ve Aristoteles'in düşünceleri üzerinden ele alınır. Platon'da felsefe metaforik olarak ölümle özdeşleştirilir, çünkü ölümden olduğu gibi felsefe yapmak da ruhun bedenden ayrılmasıdır. Böylece felsefe, ideanın zaman dışılığına geçişin ve ölümsüzlüğe erişmenin imkânı haline gelir. Felsefe yapmak yaşarken ölmek demektir, bunun sonucu ise felsefi yaşamın ölüme karşı bir zafer olmasıdır (A.g.e., s.27). Hegel düşüncesi de ölümün üstesinden gelme amacındadır. Diğer bir deyişle, bu düşüncenin programı ölüm ve yeniden diriliştir; çünkü "bilincin tam da kavramın saf yaşamında tıne yeniden doğabilmesi için ideanın ceseti olan doğaya ölmesi söz konusudur" (A.g.e., s.28). Hegel, ölüme göğüs geren ve kendini onda sürdüren tinin yaşamını öne çıkarır. Aristoteles'in metafiziği ise oluşu ele alırken ölüm (varlıktan yokluğa geçiş) muammasına yanıt veremez (A.g.e., s.37). Ayrıca temaşa (*contemplation, theoria*) anlamındaki düşünmeyi tanrısallıktan pay alma ve insanın kendini ölümsüz kılma imkânı olarak görür. Böylece bu düşünce de metafiziğin temel eğiliminde yer alır yani ölümün üstesinden gelme amacı taşır.

Peki sakınma dışında ölümle nasıl bir ilişki kurulabilir? Dastur'un buna yanıtı, ölümlü varlığa dair bir fenomenoloji geliştirerek ölümle gerçekten yüzleşmenin imkânını ortaya koymaktır. Ona göre düşünen varlığın kendi ölümlülüğünü göğüsleme ilişkisine dair söylem fenomenolojiktir çünkü sonluluğun insana nasıl görüldüğünü işler (A.g.e., s.41). Ayrıca, ölümü kapsayıp aşma diye bir şeyin olmadığını söyler ve ölümü etkisizleştirecek herhangi bir öneride bulunmaz. Ölümlü varlığın fenomenolojisi "bu konuyla ilgili değerlendirmeleri, Platon'un *doxa* dediği tüm inanış ve kanaatleri 'paranteze almak'la yetinir" (A.g.e., s.42) ve saf ölümlülük fenomenini, yani insanın kendi ölümüyle ilişki tarzını betimler. Heidegger'i izleyen Dastur, ölümün varoluşun dışsal değil özsel bir belirlenimi olduğunu savunur: "İnsanın ölmeye meşgul olma ilişkisi insan yaşamının ayrılmaz parçasıdır" (A.g.e., s.50). Çünkü biz öleceğimize dair mutlak bir bilgiye ve hisse sahibiz. Böyle düşünüldüğünde, varoluş art arda gelen olayların toplamı olamaz. Aksine o bir bütündür ve başlangıcı ile sonu bu bütünle ilişkiyi kesintisizce

sürdürür (A.g.e., s.64). Son, bu anlamda, *Dasein*'ı (kendine ve başkasına açık varlığı) önceler (A.g.e., s.44). Diğer bir deyişle *Dasein* bu sona hep açıktır ve onunla zaten her daim ilişki içindedir. Dolayısıyla bu son dışsal değil içkin bir sondur ve insanın dünyadaki varlığını mümkün kılar. Ölüm bu şekilde kavrandığında ölümümüzden sakınmak yerine onu üstlenmemiz gerektiği açığa çıkar, çünkü varoluşumuzun dünyaya açıklığının ve kendiliğimizin temeli ölümle ilişkidir. İnsanın kendi ölümünü üstlenmesi, onu kendi üzerine alması, kendine mal etmesidir. Bu aynı zamanda ölümden kendi varlığının zeminini görmeyi de ifade eder (Dastur, 2019, s.43).

Peki varoluşun sonluluğunu yalnızca ölümle ilişkisiyle mi düşünebiliriz? Dastur, bu noktada, doğumun da bir sınır ya da son olarak görülebileceğini belirterek doğumluluğun sonlulukla ilişkisini öne çıkarır. Var olmak aynı zamanda doğurulmuş olmaktır yani kendi varlığının kökeni olmamaktır. İnsan bu nedenle dünyaya fırlatılmıştır, kendini belli imkânların içinde bulur ve bu olgusallığı (faktisiteyi) üstlenmek, yani “şimdiden olduğu şeyden sorumlu hale gelmek durumundadır” (Dastur, 2021, s.70). *Dasein* yalnızca ölümle değil doğumla da sürekli ilişkidir; çünkü doğum çoktan geçmişte kalmış bir olay değildir. Varoluşun özsel belirlenimi olduğundan *Dasein* tarafından tıpkı ölüm gibi üstlenilmeyi bekler.

Denemede geliştirilen fenomenolojik söylem, sonluluğun temelinin sonsuzluk fikrinde olduğunu (sonluluğun sonsuzluğa bağımlı olduğunu) önceden varsaymadan sonluluğu ele almaya yönelir. Sonluluğa anlamını veren mutlak bir sonsuzluk ya da aşkınlık değilse bu sonluluğu nasıl anlamamız gerekir? Dastur'un öne sürdüğü sonluluk düşüncesine göre, varoluş varlığın mutlak kapanışı imkânına fırlatılmıştır. *Dasein* sürekli olarak var olan her şeye kapanma (hiçlik) tehditi altındadır ve ancak bu şekilde (bu tehditin sınırından itibaren) kendine, başkalarına ve dünyaya açık olabilir (A.g.e., s.78). Ölümlülikle ilişkili sonluluk böylece kökenseldir yani dünyaya açıklığın ve varoluşumuzun temelini oluşturur.

Buraya kadar, denemede ele alınan temel soruyu ve bu soruya geliştirilen yanıtı açığa çıkarmaya çalıştık. Yanıtı metinde açıkça ele alınmayan problem ise ölümün hiçlik kavramıyla ilişkisidir. Denemede ölüm pek çok yerde hiçlikle özdeşleştiriliyor (A.g.e., s.9, 41, 79). Ancak ölümün neden hiçlik olduğu konusunda açık bir gerekçelendirmeye rastlamıyoruz. Ölüm ile hiçlik arasında kurulan ilişkiyi Parmenides'e yapılan atıflardan biriyle anlamaya çalışabiliriz: “Bu (fenomenolojik) söylemde ölüm Parmenides'in *Şiir*'inin sözünü ettiği şu mutlak yokluğun kat edilemez (deneyimlenemez) yolu olarak kalır, buna karşın düşünen varlık bu gayrı-hakikatin çıkmazıyla ilişki içindedir”ⁱⁱ (A.g.e., s.44). Parmenides'teki mutlak yokluk (ya da hiçlik) yolunda olduğu gibi ölüm de deneyimlenemez. Çünkü ben ancak var olduğum sürece

deneyimleyebilirim. Varoluşumun sonu benim deneyimim olamaz, çünkü bu sonda ben artık yoktur. Ölüm sadece deneyimlenemez olduğu için değil düşünülemez olduğu için de hiçliktir (A.g.e., s.9, 14). Ölümün düşünülemezliği onun sınırı çizilebilecek, belirlenim kazandırılacak ve böylece düşüncenin üzerinde hakimiyet sağlayacağı bir nesne olmamasından kaynaklanır (A.g.e., s.9). Ancak ölümü ele alan felsefi söylem genel olarak ölüm yerine ölümlü varlık ya da ölümlülük üzerinedir (A.g.e., s.21). Metafizik, ölümü anlamlandırmak, onu düşünülebilir kılmak için çaba gösterir. Bunu, insanın ölümlülüğünü bir mutlğun ölümsüzlüğüyle ilişkilendirerek yapar (A.g.e., s.23). Böylece ölümü hiçlik yapan düşünülemezliği ve mutlak olumsuzluğu, metafizik tarafından, görelî (izafi) bir yokluğa, belirlenimli bir olumsuzluğa ve düşünülebilir olanın basit bir sınırına dönüştürülür (A.g.e., s.39).

Ölüm deneyimlenemez ve düşünülemez olduğu gibi aynı zamanda gayrı-fenomendir, bizzat kendisi olarak bana görünmez (A.g.e., s.41). Ancak ölümlü olduğumuza dair kesin bir bilgiye ve hisse sahibiz. Dastur'un bahsettiği ölümlü varlığın fenomenolojisi, mutlak yokluk olan ölümün paradoksal bir mevcudiyeti ve bir görünümünün olduğunu ortaya koyar. Ölüm mutlak yokluktur, ancak benim için her an eli kulağında olması (*imminence*) onun sürekli mevcudiyetidir; anlamdan yoksun ölümün her an başıma gelebilme imkânının saf deneyimine sahibim. Ölümlü varlığın fenomenolojisi bu deneyime tutunur. Ölümü, onu aşan Tanrı ya da mutlak gibi bir kavrama bağımlı kılarak anlamlandırmaz. Ölüm bu fenomenoloji için de mutlak yokluğun deneyimlenemez yolu, yani hiçlik olarak kalır. Ancak insan varlığının bu hiçlikle yine de bir ilişkisi vardır. Hatta bu hiçlikle ilişki onun düşünmesinin, konuşmasının yani dünyaya açıklığının koşuludur (A.g.e., s.68).

Bu açıdan *Dasein*'in ölümle ilişkisi, hiçlik olan ölümün *Dasein*'de bir şekilde var olduğunu ya da yürürlükte olduğunu gösterir:

Platon'un Parmenides'e karşı zaten gösterdiği üzere, yokluk iyi kötü "(var)dır" ya da Heideggerci ifadeyle var olmaktadır, çünkü hakkıyla anlaşılırsa bir *Dasein*'in olması (geçişli olarak) ölümün yürürlükte olması demektir. *Metafizik Nedir?* metninde Heidegger'in *Dasein* için hiçliğin mahalli derken ısrarla vurguladığı nokta budur; sözü edilen hiçlik ise *Dasein*'in karşısına çıkmaya güç yetiremediği, kendini yakalanmış bulunduğu hiçliktir (A.g.e., s.58).

Dasein hiçliğe tutunması ve onun tarafından tutulmasıyla (kendi iradesi dışında hiçlikle ilişkide olmasıyla) hiçliğin yer tutucusu ya da gardiyanıdır. Diğer bir deyişle hiçlik bir varolan değildir ancak *Dasein*'in kendisine ve diğer varolanlara açıklığının koşulu olarak onu etkiler (Heidegger,

1983, s.53-54). *Dasein*'ın ilişkili olduğu hiçlik ölümün kendisidir diyebilir miyiz? Ölümün düşünülemezliği ve deneyimlenemezliğiyle hiçlik olduğunun üzerinde durmuştuk. Peki “ölüm hiçliktir” diyebildiğimiz gibi “hiçlik ölümdür” de diyebilir miyiz? Dastur'un metni *Dasein*'ın ilişkili olduğu hiçlikle ölüm arasında bir özdeşlik kuruyor. Peki *Dasein*'ın, ölümden ibaret olmayacak bir hiçlikle ilişkisi olabilir mi? Ölümle özdeşleşemeyecek bir hiçlikten söz edilebilir mi? Ya da ölümlülükle özdeşleşemeyecek bir sonluluk söz konusu olabilir mi? Denemenin ölümle kurulan ilişkiyi problem olarak ele almasından dolayı hiçliğe dair bir sorgulamaya girişmediğini iddia edebiliriz. Ölüm ve hiçliğin, ölümlülük ile sonluluğun tamamen örtüşüp örtüşmediğine dair sorularsa denemenin sonunda gizemini koruyor.

Son olarak, çeviride problemleri gördüğüm noktalara değinmek istiyorum. Öncelikle kitabın herhangi bir yerinde çeviriye esas alınan basım belirtilmediğinden Fransızca aslından mı yoksa başka bir dilden mi Türkçeye çevrildiğini tam olarak bilemiyoruz. Öte yandan, dipnotlarda eserlerin İngilizce çevirilerine atıf yapıldığını görüyoruz. Bu da kitabın Fransızca aslından değil de İngilizcesinden dilimize çevrildiğini düşündürüyor. Mevcut çeviri bu belirsizlik dışında birtakım problemler içeriyor. Bu problemlerden ilki, sözlüğe başvurmadan anlaşılması güç, artık yaygın kullanımda olmayan pek çok sözcüğün kullanılması. Bu tercih, okuyucular için metnin anlaşılmasını zorlaştırıyor. İkinci olarak, yanlış veya anlaşılmaz biçimde çevrildiğini düşündüğüm noktalara örnekler vereceğim. Bunlardan ilki şöyle: “O halde Heidegger'de taşıdığı kesin anlamıyla varoluş kendilikle ilişkide olma ve kendini anlama yeteneğidir, dolayısıyla herhangi bir tözsel varlığın tözel varlığına gönderme yapmaz”. Buradaki “tözsel varlığın tözel varlığı” ifadesi hiçbir şekilde anlaşılmıyor. Yanlış çevrilen diğer bir ifade için ise önce Fransızca sonra Türkçe metne bakalım:

L'intuition finie, en tant qu'elle a besoin de détermination, est donc sous la dépendance de l'entendement. Celui-ci non seulement participe de la finitude de l'intuition au service de laquelle il demeure, mais il est lui-même encore plus fini qu'elle, puisqu'il est dépourvu de l'immédiateté qui la caractérise. (Dastur, 1994, s.70)

Sonlu sezgi belirlenime muhtaç olduğundan anlama yetisine bağımlıdır. Bu bağlamda anlama yetisi, hizmet ettiği sezginin sonluluğundan pay alıyor değildir, aksine kendi başına sezgiden daha sonludur, çünkü sezginin sahip olduğu dolayım niteliğinden yoksundur. (Dastur, 2021, s.74)

Türkçe çeviride iki yanlış var. Öncelikle, Fransızca metinde anlama yetisinin sezginin (görü) sonluluğundan pay alıp onun hizmetinde olduğu ve bununla kalmayıp aynı zamanda sezgiden

daha sonlu olduğu belirtiliyor. Ancak Türkçe eviri, anlama yetisinin, hizmet ettiği sezginin sonluluğundan pay almadığını söylüyor. Yani, olumlu bir ifade olumsuz olarak çevrilmiş. Ayrıca asıl metinde sezginin dolaylımsızlık (vasıtasızlık) niteliğinden bahsediliyorken Türkçe eviride “sezginin sahip olduğu dolayım niteliği” denilmiş. Halbuki onun niteliği dolayım olamaz, tersine dolaylımsızlıktır.

Son olarak, felsefe kavramlarının çevirisinde problemleri gördüğüm noktalara değineceğim. Öncelikle Kant’taki *Sinnlichkeit* (*sensibility*) kavramı metinde “duyuyla algılanabilirlik” olarak çevrilmiş. Halbuki bunun yerine hissetme, duyarlılık ya da duyusalılık kullanılabilirdi. Çünkü bu kavram, Kant’ta, öznenin belli bir nesne tarafından etkiler alabilme kabiliyetini ifade eder (Wood, 2009, s.54). Ancak “duyuyla algılanabilirlik” ifadesi zihnin bir kabiliyetini değil nesnelerin hissedilebilir olma niteliğini ifade ediyor. Dolayısıyla kavramın işaret ettiğinden farklı bir anlamı okurda uyandırarak probleme sebep oluyor. Bunun dışında, metinde, Freud’da “yas eseri” (Dastur, 2021, s.49) şeklinde kullanılan kavramın “yas çalışması” olarak, Hegel’de “zgrlğn karşılıklı onanması” (A.g.e., s.30) şeklinde kullanılan kavramın karşılıklı “tanınma” olarak felsefe dilimize yerleştiğini ifade edebiliriz.

Dastur’un *lm* kitabı kültür ve metafizik tarihinin ölüm ile sonluluğun üstesinden gelmeye yöneldiğini belirtir. Metafizik, lme anlamını verecek bir sonsuzluk ya da mutlak üzerinden ölümün üstesinden gelmeyi hedefler. Buna karşın ölümlü varlığın fenomenolojisi, insan varlığının ölümle her daim ilişkili olmasında temellenir. Varoluşunun imknsizliğinin imkânı olan ölüm, her an başıma gelebilecek olmasıyla mevcuttur ve varoluşunun dünyaya açıklığını mümkün kılar. Ölüm her ne kadar anlamsız, düşünülemez ve deneyimlenemez olsa da onun bu hiçliği ile her daim ilişki içindeyiz. Denemede lm ile hiçlik birbirinin yerine geçen kavramlar olarak kullanılıyor. Ancak lme özdeş olamayacak bir hiçlik ya da ölümlülüğe özdeş olamayacak bir sonluluğun olup olamayacağı örtük kalıyor. Her ne kadar çeviride okurun bu sorulara erişmesini engelleyen problemler bulunsa da sonluluk ve lmllkten kaçınmak yerine onları üstlenmeyi sorunsallaştıran bu denemenin sonluluğun tanınmadığı ve ölümün unutuşa gömüldüğü günümüz endüstriyel toplumlarına (A.g.e., s.83) etik bir sesleniş olduğunu söyleyebiliriz.

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Financial Support: Yazar, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | The author has not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by the author alone.

Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest: Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by the author.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Yazar, makalenin tüm süreçlerinde ViraVerita E-Dergi'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde ViraVerita E-Dergi'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın ViraVerita E-Dergi'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | The author declares that he complies with the scientific, ethical, and quotation rules of ViraVerita E-Journal in all processes of the paper and that he does not make any falsification of the data collected. In addition, he declares that ViraVerita E-Journal and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than ViraVerita E-Journal.

KAYNAKÇA

- Balauđé, J. F. (2004). Daimôn. B. Cassin (Ed.), *Vocabulaire Européen des Philosophies: Dictionnaire des Intraduisibles* (s. 279-281) içinde. Éditions du Seuil.
- Dastur, F. (1994). *La Mort: Essai Sur La Finitude*. Hatier.
- Dastur, F. (2019). *Ölümlü Yüzleşmek: Felsefi Bir Soruşturma* (1. Baskı). (S. Oruç, Çev.). Pinhan Yayıncılık. (Özgün eser basım 2005).
- Dastur, F. (2021). *Ölüm: Sonluluk Hakkında Bir Deneme* (1. Baskı). (M. Yalçınkaya, Çev.). Pinhan Yayıncılık. (Özgün eser basım 1994).
- Heidegger, M. (1983). Qu'est-ce que la métaphysique? 1929 (R. Munier, Çev.). *Cahier de L'Herne: Martin Heidegger*, (47-58). (Özgün eser basım 1929).
- Uygur, N. (1995). *Felsefenin Çağrısı* (1. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- Wood, Allen W. (2009). *Kant* (1. Baskı) (A. Kovanlıkaya, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları. (Özgün eser basım 2004).

ⁱ *Daimon*, genel olarak tanrılar ile insanlar arasında aracı olup insanlara karşı koruyucu bir rol oynayan varlık kategorisini ifade eder (Balauđé, 2004, s.279-281). Dastur'a göre Yunan tragedyasının tasvir ettiği dünya dirilerin olduğu kadar ölümlerin de mesken tuttuğu arkaik bir dünyadır (Dastur, 2021, s.19). Ölenin *daimon* haline getirilmesi, tekil bireyin kaybolup gitmek yerine bu anlam dünyasında yer almaya devam etmesi anlamına gelir. Nitekim insan, *polis*'te (şehir, devlet) aynı zamanda ölümlerle birlikte yaşar. Dastur, her insana yaşamı boyunca refakat edecek kişisel bir *daimon* bulunduğuna dair Yunan inanışını ataların ruhunun eşlik ettiği yaşam cemaati düşüncesiyle ilişkilendirir (A.g.e., s.13).

ⁱⁱ Kitaptaki çeviri şöyle: "Bu söylemde ölüm Parmenides'in *Şiir*'inin sözünü ettiği şu mutlak yokluğun kat edilemez yolu olarak, hal böyleyken düşünen varlığın yine de ilişkili olduğu şu 'hakikat olmayan çıkmazı' olarak kalır". Fransızca metinde bu cümle şöyle yer alıyor: "La mort demeure pour elle cette voie impraticable du non-être absolu dont parle le *Poème* de Parménide, cette impasse de la non-vérité avec laquelle, pourtant, l'être pensant a rapport" (Dastur, 1994, s.40). Fransızcadaki bu cümleyi Türkçede sıralı cümle şeklinde ifade etmenin, anlamı okuyucu için daha açık hale getireceğini düşündüğümden çeviride düzenleme yaptım. Ayrıca *non-vérité* için "hakikat olmayan" yerine "gayrı-hakikat"ı kullandım, çünkü *non-vérité* yalnızca hakikat olmayan demek değil, hakikatin başkası ya da karşıtı anlamını ifade ediyor, "gayrı-hakikat"ın bu anlamı daha iyi karşıladığını düşünüyorum.